

4. Фрайлингер К., Фишер Й. Управление изменениями в организации / К. Фрайлингер, Й. Фишер; пер с нем. – М.: Книгописная палата, 2002. – 264 с.
5. Müller R, Turner R The Influence of Project Managers on Project Success Criteria and Project Success by Type of Project // European Management Journal, 2006, Vol. 25, Issue 4. – P. 298–309
6. Пригожин А.И. Методы развития организаций / А.И. Пригожин. – М.: МЦФЭР, 2003. – 864 с.
7. Раевнева О.В. Управление развитием предприятия / О.В. Раевнева. – Х.: Инжек, 2006. – 356 с.
8. Шіковець К.О. Теоретико-методологічні основи моделювання управління економічним розвитком підприємства / К.О. Шіковець // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 3. – С. 162–167.
9. Ляско В.И. Стратегическое планирование развития предприятия. Учебное пособие / В.И. Ляско. – М.: 2005. – 288 с.
10. Верба В.А. Передумови успішної реалізації проектів розвитку / В.А. Верба // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. – № 3(19). – 2009. – С. 34–39.

УДК 336.144

С. В. МИХАЙЛЕНКО

Одеський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОГРАМ

У статті проаналізовано стан бюджетного фінансування соціально-економічних програм. Визначено проблеми організації бюджетного фінансування соціально-економічних програм. Зроблені пропозиції щодо удосконалення механізму бюджетного фінансування соціально-економічних програм.

The state of the budgetary financing of the socio-economic programs is analyzed in the article. The problems of organization of the budgetary financing of the socio-economic programs are determined. Suggestions are done in relation to the improvement of the mechanism of the budgetary financing of the socio-economic programs.

Постановка проблеми. Механізм бюджетного фінансування соціально-економічних програм є недосконалим, що підтверджується як результатами розвідок науковців, так і висновками контролюючих та правоохоронних органів.

На наш погляд, з урахуванням тенденції загострення негативних наслідків економічної кризи, яка спостерігається в Україні з другої половини 2008 р., доцільно переглянути механізм вирішення найгостріших соціально-економічних проблем за допомогою бюджету. Державне бюджетне фінансування має стати вагомим важелем впливу на динаміку економічного розвитку держави. Цим визначається актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню методологічних проблем бюджетного фінансування соціально-економічних програм присвячується чимало праць [1–7]. Натомість окремі проблеми оцінювання обґрунтованості, результативності та ефективності бюджетного фінансування соціально-економічних програм залишаються малодослідженими.

Мета статті – навести результати дослідження щодо оптимізації механізму бюджетного фінансування соціально-економічних програм.

Виклад основного матеріалу. Серед основних інституційних проблем і особливостей механізму бюджетної підтримки соціально-економічного розвитку в Україні слід назвати насамперед такі:

- спрямування державних коштів переважно не на розвиток галузей, а на забезпечення їх поточної діяльності;
- спрямування видатків на вирішення нагальних проблем без усунення причин їхнього виникнення;
- неomeжені терміни державної фінансової підтримки галузей, що не спонукають до вирішення їх базових проблем;
- неефективні форми державної підтримки підприємств, що не стимулюють поліпшення господарських і фінансових показників їхньої діяльності;
- відсутність ефективного контролю використання державних коштів, що інколи призводить до їх нецільового використання і розкрадання.

Проекти бюджетів будь-якого рівня мають бути науково обґрунтованими, реалістичними, достовірними і взаємоузгодженими. На загальну методологію складання бюджету помітний вплив справляють концептуальні засади (концепція) бюджетної політики (такі засади формуються під впливом певних уявлень про роль і значення держави в регулюванні розвитку економіки, макроекономічних пропорцій, взаємозв'язки економічних процесів тощо).

Особливістю бюджетного процесу в Україні є велика кількість державних та інших програм, які відповідно до встановлених вимог мають фінансуватися повністю або частково за рахунок бюджетних коштів. За нашою оцінкою, держава спроможна профінансувати лише 30–40 % затверджених програм.

Удосконалення процедур та методології прогнозування та планування показників дохідної та видаткової частин бюджетів різних рівнів має проходити на основі вивчення, узагальнення та апробаційного запровадження кращого світового досвіду.

З метою підвищення ефективності бюджетного фінансування соціальних програм необхідно забезпечити високу достовірність бюджетного прогнозування та планування, а також чіткість бюджетного виконання. В практиці розгляду та затвердження проектів бюджетів, складених на основі чинної методології бюджетного планування, виникає проблема оцінити обґрунтованість вказаних програм, з урахуванням конкретних викликів соціально-економічного розвитку держави або її регіонів. Цим визначається актуальність дослідження.

Методологія оцінки обґрунтованості проектів бюджету спирається на застосування різних методів аналізу. У літературі найчастіше згадуються наступні: методи прийняття управлінських рішень, методи бальної оцінки, методи економічного аналізу, економетричні методи, метод експертних опитувань та ін. [1, с. 361–362].

Для ефективного використання бюджетних коштів, зазначають І. Чугунов та І. Запатріна, дуже важливо проводити оцінку й порівняння окремих видатків за їх вагомістю для суспільства, здійснити перехід до трирічного формування бюджету, як це робиться, зокрема, в Російській Федерації та низці інших країн, доцільно вдосконалити механізм підготовки та затвердження порядків використання коштів бюджетних програм і субвенцій на вкюнання інвестиційних проектів, встановити чіткі критерії вибору відповідних об'єктів, яким надаватиметься бюджетне фінансування, здійснювати розподіл коштів у розрізі адміністративно-територіальних одиниць із урахуванням ступеня ефективності використання бюджетних коштів у попередні роки, відповідних показників соціально-економічного розвитку [2, с. 8].

З урахуванням пропозицій науковців [3; 4] можемо запропонувати загальний методичний підхід щодо оцінки обґрунтованості проектів бюджету, який передбачає проведення низки аналітичних досліджень у шість етапів.

На першому етапі визначаються (уточнюються) конкретні цілі і завдання оцінки, проводиться попередній аналіз тенденцій і особливостей розвитку соціально-економічної ситуації у країні або регіоні (на основі даних статистики та прогнозних розрахунків), а також бюджетної політики (на основі Бюджетної декларації та Бюджетної резолюції). На другому етапі визначається обґрунтованість прогнозних та планових розрахунків щодо конкретних статей дохідної та видаткової частин бюджету. На третьому етапі проводиться структурний аналіз проекту відповідного бюджету – з'ясовуються взаємозалежності та взаємозв'язки між структурними елементами бюджету, а також аналізується ступінь узгодження проекту з магістральними напрямками розвитку економіки та її сфер. На четвертому етапі проводиться функціональний аналіз, в ході якого необхідно виявити функціональні та кореляційні залежності між різними показниками бюджету та визначити їхній вплив на динаміку економічної ситуації у країні або регіоні. На п'ятому етапі проводиться нормативний аналіз, в ході якого доцільно визначити ступінь досягнення (виконання) певних нормативних (критеріальних, порогових) значень у випадку виконання запропонованого проекту. Нарешті, на шостому етапі проводиться синтезування (узагальнення) результатів попередніх етапів та робиться висновок щодо обґрунтованості проекту бюджету. Ми не будемо наводити характеристику виконання оцінки за всіма етапами, оскільки методологія і специфіка окремих робіт з достатньою повнотою висвітлена у науковій і методичній літературі [1, 3–6].

При проведенні оцінки обґрунтованості проектів бюджетів відповідного рівня необхідно звертати увагу на ступінь реалізації у проектах проголошених загальнодержавних або регіональних пріоритетів [3, с. 391–402]. Нині важливими пріоритетами бюджетної політики визначені: державна підтримка підприємництва; вирішення соціально-економічних проблем регіонів; перехід економіки на інноваційну модель розвитку; суттєве поліпшення охорони здоров'я населення; подолання бідності; вирішення екологічних проблем, впровадження програм ресурсозбереження (в тому числі енергозбереження); стимулювання зайнятості населення та ін.

При оцінці обґрунтованості видаткової частини необхідно також проаналізувати реалістичність та обґрунтованість показників бюджетного фінансування реалізації відповідних соціальних програм. Бюджетні соціальні програми повинні мати чітку структурну побудову, а їх завдання й напрями мають бути досить деталізованими, що допоможе забезпечити гнучке управління програмами, контрольованість їх реалізації, прозорість витрачання бюджетних коштів; обсяг кожної програми повинен бути оптимальним для ефективного управління її реалізацією. Крім того, ефективному використанню бюджетних коштів сприятиме встановлення чіткого взаємозв'язку між витрачанням і очікуваними результатами у програмах, що дає змогу приймати обґрунтовані бюджетні рішення в умовах обмеженості бюджетних ресурсів; урахування всіх напрямів здійснених витрат (як капітальних, так і поточних) у вигляді співвідношення бюджетних затрат і отриманих результатів при оцінці ефективності програми; встановлення чіткої управлінської підзвітності у ході реалізації програм [3, с. 9].

До системи показників, що характеризують ефективність бюджетної програми, провідні вчені відносять насамперед такі [1, с. 162–163]:

- показники комерційної (фінансової) ефективності, що враховують фінансові результати реалізації програми (проекту) його безпосередніми учасниками;
- показники бюджетної ефективності, які відображають наслідки здійснення проекту для державного, обласного чи місцевого бюджету;
- показники економічної ефективності, що виходять за рамки прямих фінансових інтересів учасників бюджетного процесу.

На наш погляд, до показників першої групи можна віднести валовий дохід, прибуток, термін окупності, до показників другої групи – збільшення податкових надходжень до бюджету, збільшення доходів бюджетних установ, зменшення видатків на фінансування суспільних благ у майбутньому, до показників третьої групи – збільшення рівня зайнятості, зменшення шкідливих викідів в атмосферу, зростання народжуваності, збільшення кількості фахівців з певним рівнем освіти та ін.

Значно складніше оцінювати обґрунтовувати видатки на ті програми (проекти), які не передбачають отримання видимих економічних ефектів – йдеться, перш за все, про так звані соціальні видатки (охорона здоров'я, освіта, соціальна реабілітація тощо), видатки на безпеку і оборону, а також видатки на управління.

В практиці оцінювання обґрунтованості вказаних видів видатків доцільно, на наш погляд, використовувати порівняльний метод, коли порівнюються нормативи забезпеченості суспільним благом перед початком виконання програми та після. Приміром, у випадку будівництва нової школи можна встановити, що підвищиться рівень забезпеченості населення певного територіального утворення шкільними приміщеннями. Але рішення щодо будівництва можна ухвалювати лише в тому випадку, якщо нинішній рівень вказаної забезпеченості не відповідає нормативу.

За допомогою порівняльного методу доцільно досліджувати стан справ у відповідній сфері у розрізі окремих складових (наприклад, у розрізі регіонів), порівнюючи обсяг виділених коштів та досягнуті результати. Приміром, якщо в регіоні А задля реалізації соціальної програми профінансовано видатки у розмірі 5 грошових одиниць, а в регіоні Б – 4, а результати виконання програми є однаковими, то можна вважати, що ефективність витрачання бюджетних коштів у регіоні Б на 20 % вища за аналогічний показник у регіоні А.

Оцінити результативність соціальних видатків можна за допомогою методу кореляційно-регресійного аналізу, який дає змогу порівняти залежність певного результативного показника (рівень народжуваності, рівень смертності, рівень захворюваності тощо) в залежності від зміни факторного показника (у нашому – обсяг видатків бюджету на фінансування відповідної програми). Кореляційно-регресійний аналіз дає змогу оцінити щільність зв'язку між результативними та факторними показниками.

Зауважимо, що єдиної методики щодо оцінювання бюджетної політики та обґрунтованості проектів бюджетів різного рівня не вироблено. У наукових колах з цього приводу тривають дискусії, пропонуються оригінальні методики. Різні наукові школи пропонують різні підходи, виходячи із домінуючих уявлень про роль і місце бюджету у регулюванні окремих складових економічного розвитку. Українська дослідниця І.В. Запатріна [3] обґрунтувала можливість проведення оцінки на основі визначення ступеню відповідності видатків на розвиток загальнодержавним пріоритетам, а також внесла обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення і уточнення показників результативності та ефективності в бюджетному процесі. Українські науковці А. Скрипник та Т. Паянок [6] запропонували оригінальний підхід оцінки обґрунтованості проектів бюджетів, що базується на розрахунку чинників ризиків їхнього виконання. Запропоновано кілька формул, які дозволяють визначити ризик визначення фіскальної ефективності окремих податків, ризик отримання запланованого доходу, інфляційний ризик та ін.

Серед науковців точиться гостра дискусія щодо списку пріоритетних сфер (галузей), в яких має застосуватися механізм бюджетної підтримки інвестиційно-інноваційних проектів. Вчені навіть не мають узгодженої позиції щодо кількості таких пріоритетів. Законом України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" визначено 8 стратегічних та близько 60 середньострокових пріоритетів. З огляду на обмежені бюджетні можливості держави фінансова підтримка навіть законодавчо визначених пріоритетних сфер (видів) економічної діяльності є неможливою. Тому обґрунтовано пропозицію уточнити державні пріоритети, реалізація яких може гарантовано забезпечити Україні лідерство у міжнародній економічній системі.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можемо зробити наступні узагальнення:

1. Оцінка обґрунтованості обсягів бюджетного фінансування соціальних програм може бути попередньою (тобто, такою, що зроблена до ухвалення проекту бюджету), поточною (тобто такою, що зроблена в процесі виконання бюджету) або остаточною (тобто такою, що зроблена після виконання бюджету). Кожен із вказаних видів оцінки має важливе значення в бюджетному менеджменті. Попередня оцінка застосовується в процесі визначення показників проектів бюджетів на майбутні періоди. Поточна оцінка необхідна для обґрунтування змін і доповнень до бюджету поточного періоду, а також для визначення тенденцій і трендів, які ймовірно матимуть місце у майбутньому періоді. Остаточна оцінка необхідна для визначення результативності та ефективності діяльності фінансових органів, розпорядників бюджетних коштів, інших учасників бюджетного процесу, для подальшого використання у науковому пошуку, у процесі удосконалення методології бюджетного проектування та ін.

2. За допомогою традиційної методології аналізу процесу планування та виконання бюджетних приписів щодо фінансування бюджетних програм можна оцінити: відповідність показників, закладених у проект бюджету та прогнозних показників щодо особливостей соціально-економічного розвитку держави; відповідність запроєктованої динаміки структури фінансування найважливіших соціальних видатків та загальнодержавні пріоритети (які закріплені, як правило, у актах законодавства); тенденції щодо реалізації програм регіонального вирівнювання, зокрема, через аналіз трансфертних показників; відповідність соціально-економічного розвитку регіонів та їхньої податкоспроможності, обґрунтованість коригуючих коефіцієнтів, коефіцієнту вирівнювання; обґрунтованість видатків Державного бюджету України, необхідних на майбутні бюджетні періоди для завершення соціальних програм, за умови реалізації цих програм протягом більш як одного бюджетного періоду; обґрунтованість проектів кошторисів усіх державних соціальних цільових фондів, які створюються за рахунок податків і зборів (обов'язкових платежів) відповідно до закону.

3. З урахуванням тенденції загострення негативних наслідків економічної кризи доцільно визначати і розраховувати показники щодо перспектив вирішення найгостріших соціально-економічних проблем за допомогою бюджету. Так, до проекту державного бюджету на майбутній рік доцільно додавати прогнозні розрахунки щодо динаміки обсягу заборгованості з виплати заробітних плат (у т.ч. працівникам бюджетної сфери), динаміки обсягу заборгованості з виплати пенсій та інших соціальних виплат, динаміки обсягу кредиторської та дебіторської заборгованості у розрахунках з бюджетом, перспективи погашення вказаних боргів за рахунок різних

джерел фінансування, прогнозний баланс інвестицій (в тому числі іноземних), прогнозні показники кредитної активності банків тощо.

4. З метою підвищення аналітичних можливостей оцінювання обгрунтованості видаткової частини проєктів бюджетів різного рівня на фінансування різних “некомерційних” (перш за все соціальних) програм необхідно, на наш погляд, значно удосконалити систему показників та критеріїв результативності, ефективності та якості. Навіть поверховий аналіз стану справ у цій сфері вказує на значні прогалини щодо експертно-аналітичного забезпечення та обгрунтування розміру відповідних видатків. Вказано на можливість і доцільність оцінювання соціальної спрямованості бюджетної політики за двома групами показників: 1) прямі показники – ті, які безпосередньо характеризують обсяги і структуру соціальних видатків бюджетів, 2) непрямі – ті, які характеризують результати функціонування соціальної сфери. Можливе виділення і третього блоку показників – ті, що характеризують досягнення соціальних нормативів надання певних суспільних послуг.

На нашу думку, у подальшому мають бути розроблені конкретні методики економіко-математичної оцінки обгрунтованості обсягів бюджетного фінансування соціальних програм з урахуванням особливостей поточної соціально-економічної ситуації.

Література

1. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. У 6 т. – Т. 4. Програмно-цільовий метод в бюджетному процесі / М.Я. Азаров, Ф.О. Ярошенко, О.І. Амоша (кер. авт. кол.) та ін. / Гол. ред. колегії М.Я. Азаров. – К.: НДФІ при Мінфіні України, 2004. – 386 с.
2. Чугунов І.Я. Розвиток програмно-цільового методу планування бюджету / І.Я. Чугунов, І.В. Запатріна // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 3–14.
3. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання / І.В. Запатріна. – К.: Ін-т соціально-економічних стратегій, 2007. – 528 с.
4. Засади формування бюджетної політики держави. Монографія/ М.М. Єрмошенко та ін. / За ред. М.М. Єрмошенка. – К.: НАУ, 2003. – 284 с.
5. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері. Монографія / В.М. Гець, В.П. Александрова, О.І. Амоша та ін. / За ред. В.М. Геця. – К.: Наукова думка; Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2008. – 383 с.
6. Скрипник А.В. Фактори ризику виконання планових показників бюджету України / А.В. Скрипник, Т.М. Паянок // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 31–44.
7. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. У 6 т. – Т. 1. Пріоритети бюджетної політики та економічне зростання в Україні / М.Я. Азаров, Ф.О. Ярошенко, В.М. Гець (кер. авт. кол.) / Гол. ред. колегії М.Я. Азаров. – К.: НДФІ при Мінфіні України, 2004. – 638 с.

УДК 338.24

В. С. МОРОЗ, С. В. МОРОЗ
Хмельницький національний університет

МАРКОВСЬКИЙ ВИПАДКОВИЙ ПРОЦЕС З ДИСКРЕТНИМИ СТАНАМИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ

Розглянуто актуальність теми та класичні методи прогнозування. Зроблено висновок про їх недосконалість та акцентовано увагу на доцільності використання ланцюгів Маркова з дискретними станами в прогнозуванні. При цьому всякий об'єкт прогнозування розглядається як деяка стохастична система, що може з обумовленими ймовірностями переходити з одного стану до іншого. Для оцінок цих ймовірностей використовуються вектор початкового стану та матриця переходу. Всі теоретичні положення апробовані на статистичному матеріалі. Використання ланцюгів Маркова дозволить поглибити та уточнити важкоформалізовані процеси прогнозування, отримати нову інформацію про стани об'єктів прогнозування у майбутньому.

In the article the topicality of theme and classical methods of forecasting are considered. It is drawn the conclusion about their imperfection and accented the attention on suitability of usage of Markow's chains with discrete state in forecasting. Any object of forecasting is considered as some stochastic system which can move in conditioned probability from one state to another. Vector of initial state and transfer matrix are used for estimation of these probabilities. All theoretical positions are approved on statistical material. The usage of Markow's chains allows to extend and to specify difficulty formalized process of forecasting, to get new information about states of objects in future.

Прогнозування, як науковий метод передбачення стану певного об'єкту або процесу та шляхів досягнення цього стану, сформувалось на початку ХХ ст. Роль прогнозування стану економічних систем і процесів значно зросла в останні роки із становленням ринкових відносин в Україні. Прогнозування стало невід'ємною складовою індикативного планування і перетворилось в одну із функцій управління.